

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ZİYA GÖKALP'İN DÜŞÜNCELERİNİN ETKİSİ

Ahmet ERCİVAN*

Özet

Türkiye’de ilk milliyetçilik fikirlerinin ortaya çıkmasında Orta Asya Türklerinin etkisi büyük olmuştur. Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahip olduğu için milliyetçilik fikirlerine pek de sıcak bakılmamıştır. Özellikle Balkan milletleri arasında Fransız İhtilali’nden sonra gelişen fikirler imparatorluğun parçalanmasında önemli bir yere sahip olmuştur. Bununla birlikte ortaya çıkan Ümmetçilik ve Osmanlıcılık gibi fikir akımları da bir süre sonra etkisini kaybetmiştir. Bu çalışmada Ziya Gökalp’in milliyetçilik fikrinin Atatürk’ün milliyetçilik tanımlamasına etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ziya Gökalp’in Atatürk üzerindeki etkisi aynı zamanda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin resmî ideolojisinin oluşmasında rol oynamıştır. Konu üzerinde çalışılırken Ziya Gökalp’in Turancılıktan Anadolu Türkçülüğüne doğru değişen fikirleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise Atatürk’ e göre milliyetçilik kavramı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda nasıl bir milliyetçi düşüncenin etkisi olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti’nde milliyetçi fikirlerin ortaya çıkmasında özellikle Rusya’dan gelen aydınların tesiri büyük olmuştur. Başta Yusuf Akçura olmak üzere diğer aydınların katkısıyla 19. yüzyıldan itibaren Türk aydınları arasında milliyetçi fikirler yayılmaya başlamıştır. Milli bilincin oluşmasında bu aydınların önemi büyüktür. Ziya Gökalp’in milliyetçiliği başlangıçta Rusların yayılmacı politikasına bir tepki olarak ortaya çıkmış ve Orta Asya Türklerini de kapsayan bir Türk birliği oluşturma düşüncesini savunmuştur. Ancak zamanla bu düşünce Turancılıktan Anadolu Türkçülüğüne doğru değişmiştir. Milliyetçi fikirlere sahip olan Türk düşünürleri kendi aralarında fikir ayrılıklarına düşseler bile Ziya Gökalp millet kelimesini bugünkü anlamı ile tanımlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçilik, Atatürk, Ziya Gökalp, Cumhuriyet, Fikir.

---

* Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ahmetercivan@ibu.edu.tr

THE EFFECT OF ZİYA GÖKALP'S THOUGHTS ON THE ARISING OF ATATÜRK'S NATIONALISM

Abstract

Central Asian Turks had a great influence on the emergence of the first ideas of nationalism in Turkey. Since the Ottoman State had a multinational structure, the ideas of nationalism were not welcomed. Especially among the Balkan nations, the ideas that developed after the French Revolution had an important place in the disintegration of the empire. Along with this, currents of ideas such as Ummetism and Ottomanism lost their influence after a while. In this study, it is aimed to reveal the effect of Ziya Gökalp's idea of nationalism on Atatürk's definition of nationalism. Ziya Gökalp's influence on Atatürk also played a role in the formation of the official ideology of the newly established Republic of Turkey. While working on the subject, Ziya Gökalp's changing ideas from Turanism to Anatolian Turkism were emphasized. Then, according to Atatürk, the concept of nationalism and the effect of nationalist thought on the establishment of the Republic of Turkey were tried to be revealed. Intellectuals from Russia had a great influence on the emergence of nationalist ideas in the Ottoman Empire. With the contribution of other intellectuals, especially Yusuf Akçura, from the 19th century, nationalist ideas began to spread among Turkish intellectuals. The importance of these intellectuals in the formation of national consciousness is great. Ziya Gökalp's nationalism initially emerged as a reaction to the expansionist policy of the Russians and he advocated the idea of creating a Turkish union that also included the Central Asian Turks. However, over time, this thought changed from Turanism to Anatolian Turkism. Even if Turkish thinkers with nationalist ideas differed among themselves, Ziya Gökalp defined the word millet with its current meaning.

Keywords: Nationalism, Atatürk, Ziya Gökalp, Republic, Idea.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti Müslüman ve gayrimüslim birçok farklı ırktan milleti bünyesinde barındıran çok uluslu bir imparatorluktu. Uzun yıllar boyunca bu yapısını koruyan devlet bu kadar farklı unsuru uygulamış olduğu politikalar sayesinde bir arada tutabilmişti. Ancak Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu en önemli fikirlerden birisi olan milliyetçilik akımı başta çok uluslu imparatorlukları sarsmıştı. Fransız İhtilali'nden olumsuz bir şekilde etkilenen devletlerden birisi de Osmanlı Devleti olmuştur. En başta Balkan milletleri bağımsızlık için ayaklanmaya başlamışlardır. Bu ayaklanmalar devletin zayıflaması ve savaş meydanlarında alınan yenilgilerle birlikte gittikçe çoğalmıştır. Balkanlardaki kopuş 19. yüzyılın sonlarına doğru daha da artmıştır. Başlangıçta milliyetçilik fikirleri sadece azınlıklar arasında yer bulmuş, Türkler arasında bu fikre devletin yapısından dolayı pek de sıcak bakılmamıştır. Balkan Savaşları'ndaki kayıplardan sonra milliyetçi fikirlerin Türk aydınları arasında hız kazandığını söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde daha çok azınlıkları tanımlamak amacıyla kullanılan millet kavramı Ziya Gökalp ile “dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından ortak olan” bir topluluğu ifade etmiştir. Ziya Gökalp'in milliyetçiliği etnik veya ırksal temelli olmaktan ziyade kültürel birlikteliği esas alır. Namık Kemal ve Ömer Seyfettin gibi isimlerin etkisinde kalan Gökalp, ırksal milliyetçilik fikirlerini benimseyen Yusuf Akçura'dan fikren ayrılmıştır. Onun milliyetçiliği kültür milliyetçiliği olup etnik ayrıştırmalara ilgi göstermemiştir.

Ziya Gökalp'e göre toplumların karakterleri kalıtsal olmayıp kültür ve eğitim yoluyla şekillenmektedir. Bu yüzden ırksal temellere dayalı milliyetçiliğe karşıdır. Türk Milleti için uygun gördüğü Türkçülük toplumsal Türkçülük olmuştur. Ziya Gökalp milliyetçi fikirleri ile Atatürk'ü de etkilemiştir. Dolayısıyla yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin milliyetçilik politikasının belirlenmesinde rol oynadığı görülmektedir. Ulusal temeller üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki milliyetçilik anlayışı ırkçı temellere dayalı olmayıp kültürel birlikteliği amaçlamıştır. TBMM'de milletvekilliği de yapan Ziya Gökalp ile Atatürk arasında yakın bir ilişki olmamasına rağmen düşünce dünyalarında benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle milliyetçilik tanımlamaları büyük oranda benzerlik gösterir ve bu yönüyle Gökalp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin oluşumunda en etkili teorisyenlerden olmuştur. Atatürk'ün millet tanımında ortak miras, ortak hedefler ve birlikte yaşama arzusu en önemli özelliklerdir.

Milliyetçilik ilkesi Atatürk İlkeleri içerisinde bulunan en önemli ilkelerden birisini oluşturur. Atatürk'e göre bir milleti diğerlerinden ayıran sahip olduğu karakterdir. Yeni Türk devleti de milliyetçi temellere dayalı olarak kurulmuştur. Atatürk'e göre millet; dil, kültür ve ülkü birliğine bağlı vatandaşlardan oluşur. Dolayısıyla Atatürk'ün milliyetçiliği de ırksal temelden çok kültür ve ülkü birliği olup bu yönüyle Ziya Gökalp'in milliyetçilik kavramı ile de büyük oranda benzerlik göstermektedir.

Ziya Gökalp'in fikirlerinin temelini Türkçülük oluşturmakla birlikte bu fikirde sabit olması belirli bir zaman sürecinde gerçekleşmiştir denilebilir. Ziya Gökalp Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Türkçülük fikirlerinin en önemli temsilcilerinden olmuştur. Gökalp'in savunmuş olduğu Türkçülük fikri Türkiye Cumhuriyeti'ne şekil vermiştir. Gökalp düşünceleri ile Atatürk üzerinde etkili olmuş ve yapılan inkılapların gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Bu sayede ırk, mezhep, din farklılığından kaynaklanan kavgalar sona ermiş ve Türk milliyetçiliği ile kültürel anlamda bütünlük sağlanmıştır.

Ziya Gökalp'e Göre Millet ve Milliyetçilik

Millet kelimesinin çeşitli tanımları yapılmış olmakla birlikte Osmanlı Devleti zamanında millet kelimesi yerine ümmet kelimesi kullanılırken, ümmet kelimesi yerine de millet kelimesi kullanılmaktaydı.¹Aslında bu durum imparatorluğun yapısından kaynaklanıyordu. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde böyle bir anlayış gelişmişti. Devlet farklı unsurları bir arada tutabilmek için Osmanlılık fikrini ve bununla birlikte Müslüman unsurları bir arada tutabilmek için de ümmet fikrini öne çıkarmıştı. Hatta devletin yıkılma dönemine girmiş olduğu 19. yüzyılın sonlarına doğru İslamcılık bir devlet politikası haline gelmişti.

Osmanlı Devleti'nde millet kelimesi daha çok Müslüman olmayan kavimleri tanımlamak için kullanılıyordu. Müslümanlar ise ümmet olarak değerlendirilmekteydi.² Ziya Gökalp ise millet ve ümmet kelimelerine bugünkü anlamını yüklemiştir. Aynı dine mensup insanlara ümmet denilirken, millet ise dilde ve kültürde ortak olan insanlardan oluşmaktadır.³ Bu sayede millet kelimesini Osmanlı aydınları arasında ilk defa açık bir

---

¹ Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.1082.

² Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1993, s.333.

³ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2018, s.19-20.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ZİYA GÖKALP'İN
DÜŞÜNCELERİNİN ETKİSİ

şekilde tanımlayan kişi olmuştur. Böylece ümmet kelimesi millet kelimesinin tam olarak tanımı yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde millet kavramı üzerinde bu yorumlar yapılırken Batıda ortaya çıkmış olan ulus devlet modelleri vatandaşlık bağına dayalı olarak ortaya çıkan Fransız modeli ile soy bağına dayalı olarak ortaya çıkan Alman modeli üzerinde şekillenmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti döneminde başlayan fikir hareketleri Cumhuriyet dönemini de etkilemiştir.⁴ Cumhuriyet ile birlikte ülkemizde ortaya çıkan ulus devlet modeli daha çok vatandaşlık bağı üzerine kurulu olan Fransız modeli etrafında şekillenmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren milliyetçi fikirlerin ortaya çıkmasında birçok Osmanlı aydınının etkisi bulunmaktadır. Özellikle Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'in bu fikrin gelişmesinde rolü büyüktür. Akçura daha çok kuzey Türkçülüğünü temsil ederken Gökalp ise Anadolu Türkçülüğünün temsilcisi olmuştur.

Milliyet kavramı bir millete ait olmayı ifade eder. Milliyetçilik ise bu aidiyeti bilinçlendirmek ve kuvvetlendirmek üzere milli olan şeyleri sevmek ve onlara değer vermektir. Bu manada milliyetçilik Avrupa'da olduğu gibi bizde de yenidir. Milliyetçilik kavramı İkinci Meşrutiyet yıllarında milli hakimiyet fikriyle birlikte ortaya çıkmıştır.⁵ Milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri olarak da tanımlanan milliyetçilik, dünyadaki devletlerin sınırlarının değişmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde milliyetçilik insan topluluklarını modern bir devlet elinde güçlü bir konuma getirmektedir.⁶ Osmanlı Devleti'nde milliyetçi akımların ortaya çıkmasında Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi isimlerin rol oynadığı görülmektedir. Akçura millet kavramını daha çok daha çok ırka ve dile bağlamıştır.⁷ Buna karşılık Gökalp ırk kavramını “zoolojiye ait bir terim” olarak görmüştür.⁸ Akçura “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı eserinde Türklük ve İslam'ı birbirinin seçeneği olarak görürken, Gökalp bu iki kavramı birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak görmektedir.⁹ Gökalp, daha çok Türk-İslam sentezi

---

⁴ Ali Rıza Saklı, “Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13/1, 2011, s.3.

⁵ Ali Fuad Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, C 1, Ankara 1943, s.146.

⁶ Ahmet Suat Bilge, *Milletlerarası Politika*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1966, s. 246.

⁷ Yusuf Akçura, *Türkçülük*, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1978, s.35.

⁸ Gökalp, *age.*, s. 21.

⁹ Gökalp, *age.*, s.58-59.

oluşturmaya çalışmıştır.¹⁰ Bu yönüyle Gökalp'in milliyetçi fikirleri Akçura'dan tamamen ayrılmaktadır. Akçura milliyetçilikte ırkın önemine vurgu yaparken Gökalp ise ırka önem vermemiştir. Zaten Gökalp'e göre tamamen saf bir ırk söz konusu değildir. Dolayısıyla ırklar birbiri ile karışmıştır. Gökalp'e göre kültürü ifade eden hars daha önemlidir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Gökalp ile Akçura'nın milliyetçi fikirleri iyice belirgin hale gelmiştir. Bir tarafta Gökalp'in savunduğu kültür ve inanca dayalı milliyetçilik anlayışı varken öte tarafta ise Akçura'nın savunduğu ırka dayalı milliyetçilik anlayışı bulunmaktaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bu iki fikir adamının etkileri olmuştur.¹¹ Her ne kadar Akçura ile Gökalp'in Türkçü fikirleri temelde farklı olsa da 1904 yılında Yusuf Akçura'nın dile getirmiş olduğu Pantürkçülük akımı Gökalp'in üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde "Genç Kalemler" adlı yayın organı Pantürkçü fikrin önde gelen savunucusu haline gelmiştir.¹² Yusuf Akçura, "Kazan Muhbiri" dergisinde (1906) Türkçülük konusunda yazılar yazmıştır. Ayrıca Akçura Paris'te bulunduğu sırada Ernest Renan'ın öğrencisi olmuş ve onun ulus fikrinden etkilenmiştir. Panislamizm yerine Pantürkizm'e yönelmiştir. "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı eserinde de bu düşüncelerini ifade etmiştir. Akçura'ya göre Türk kökenli grupların kurtuluşu Türkçülük fikri ile mümkündür. Bu fikrin merkezinde ise Osmanlı Devleti olmalıdır.¹³ Akçura'nın Türkçülüğü bahsetmiş olduğumuz üzere ırka dayalı bir Türkçülüktür. Bununla birlikte Akçura'yı din ile ırk arasında kalmış mütereddit bir düşünür olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Akçura Osmanlı Devleti'nin uyguladığı İslamcılık politikasının gayrimüslim unsurlara ve dolayısıyla imparatorluğa zarar verdiğini de düşünmektedir.¹⁴ Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli makalesinde fikirler belirsizdir. Bu fikirleri belirgin hale getiren "Üç Cereyan" makalesi ile Gökalp olmuştur. Gökalp, Batıcılık ve Türkçülük fikrini de öne çıkarmıştır.¹⁵

¹⁰ Orhan Türkdoğan, **Niçin Milletleşme; Milli Kimliğin Yükselişi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995, s. 51.

¹¹ Saklı, agm., s.4-5.

¹² Ceylan Tokluoğlu, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 28(84), 2012, s. 124.

¹³ Tokluoğlu, agm., s.113-114.

¹⁴ Faruk Deniz, "İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Akçura, Gökalp ve Mustafa Kemal'in Yeni Siyaset Arayışları", **DİVÂN İlmî Araştırmalar**, 21(2), 2006, s. 47.

¹⁵ Deniz, agm., s. 36.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ZİYA GÖKALP'İN
DÜŞÜNCELERİNİN ETKİSİ

Türk milliyetçiliğinin doğuşu mesesiyle ilk ilgilenen kişi Yusuf Akçura olmuştur. Kuzey Türklüğündeki tecrübelerinden faydalanan Yusuf Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı eserinde Türklük siyasetini hazırlayan sebepler üzerinde durmuştur. “Türklük” makalesi ve “Türk Yurdu”ndaki yazılarıyla bu konuları ele almış ve 1928 yılında ise “Türkçülüğün Tarihi”ni kaleme almıştır.¹⁶ Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliğinin doğuşunu Osmanlı modernleşmesinin ağırlıklı olarak gerçekleşmiş olduğu 19. yüzyıl içerisinde aramıştır.¹⁷ Akçura'nın, Osmanlı Devleti'ne Türkçülük fikirlerini getiren ilk kişi olması aynı zamanda, Osmanlı Devleti'ndeki Türkçü akımın Orta Asya kökenli olduğunun da bir göstergesidir. Bu zamana kadar Osmanlı Devleti içerisindeki Türk aydınları arasında milliyetçi fikirlere hep mesafeli yaklaşılmıştı. Bu politika devletin uyguladığı Osmanlıcılık ve İslamcılık politikalarıyla da örtüşen bir durumdu. Milliyetçi fikirler sadece azınlıklar arasında ve Balkan ulusları arasında yer bulmaktaydı.

Şerif Mardin'e göre de Turan fikrinden ilk defa bahseden Ali Bey Hüseyinzade'dir.¹⁸ Ali Bey Hüseyinzade'nin İstanbul'a gelmesi Gökalp üzerinde etkili olmuştur.¹⁹ Gökalp, Hüseyinzade'nin “Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak” sloganını geliştirmiş ve “Türk Yurdu”nda yazmış olduğu makaleler ile 1918 yılında “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adıyla kitap haline getirmiştir.²⁰ Gökalp'in 1913 yılında yazmış olduğu “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı yazısı, Akçura'nın 1904 yılında kaleme almış olduğu “Üç Tarz-ı Siyaset” yazısındaki fikirler ile Hüseyinzade'nin 1907 yılında dile getirmiş olduğu Türk milliyetçiliği, İslam ve Avrupa medeniyeti sentezini uzlaştırma çabasıdır.²¹ Bir başka söyleyişle İslamcılarının fikirleri ile Türkçülerin fikirlerini uzlaştırma gayreti içerisindeydi.²² Gökalp'in milliyetçi fikirleri

---

¹⁶ Mehmet Kaan Çalen, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2019, s. 4.

¹⁷ Çalen, agm., s. 4.

¹⁸ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1885 (?) - 1908*, Toplu Eserler, 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 199.

¹⁹ Ziya Vakkasoğlu, *Tarih Aynasında Ziya Gökalp*, Cihan Yayınları, İstanbul 1984, s.102-103.

²⁰ Ali Haydar Bayat, *Hüseyinzade Ali Bey*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1998, s.32.

²¹ Şükrü M. Hanioglu, “II. Meşrutiyet Dönemi Garbeciliği'nin Kavramsallaştırılmasındaki Üç Temel Sorun Üzerine Not”, *Doğu-Batı*, 31, 2005, s.56.

²² Halil İnalıcık, “Ziya Gökalp: Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür”, *Doğu-Batı*, 3(12), Ağustos-Eylül-Ekim 2000, s.14.

doğrudan Anadolu milliyetçiliği şeklinde ortaya çıkmamıştır. Başlangıçta Turancı fikirleri benimseyen Gökalp zamanla Anadolu Türkçülüğünü savunmaya başlamıştır.

Berkes'e göre Akçura "Kavim" ve "Millet" kavramlarını tam ifade edememiş ve karıştırmıştır. Buna karşılık Gökalp bu kavramları açık bir şekilde ifade etmiştir.²³ Gökalp'e göre: "Millet, saniyen ırk ve kavmiyet demek de değildir. Cemiyetler, kıblettarih zamanlarda bile ırkan saf ve kavmiyetçe halis değildirlir."²⁴ Gökalp bu şekilde İslamlaşma ile Türkleşmeyi karşı karşıya getirmeyerek "muasır bir İslam Türklüğü" geliştirme yoluna gitmiştir.²⁵ Gökalp'in "muasır İslam Türklüğü" oluşturma fikri daha çok Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu dönemlere mahsus bir düşünce şekli olup yeni Türk devletinin kurulması ile çağdaş Türkçülüğün savunucuları arasında yerini almıştır. Bu yüzden Gökalp'in İslamcı bir yapıya sahip olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Ancak şurası bir gerçektir ki Gökalp'in fikirleri Anadolu Türkçülüğü çerçevesinde somut bir şekle bürünmüştür.

Milliyetçilik fikri Osmanlı Devleti'nde Birinci Dünya Savaşı'na kadar önemli bir güç olmamıştır. Bunun başlıca nedeni imparatorluğun çok uluslu bir yapıya sahip olmasıdır. Özellikle Balkan milletleri arasında artan milliyetçi akımlar, Osmanlı aydınları arasında Osmanlıcılık fikrini öne çıkarmıştır. Bu yapıdan dolayı Osmanlı aydınları genellikle kendilerini Müslüman ve Osmanlı olarak tanımlamayı tercih etmişlerdir. Onlara göre Türk kelimesi eğitimsiz şehir halkını ve cahil köylüleri temsil etmekteydi.²⁶ Bu durum ise Türklük kavramının ötelenmesine ve ikinci plana atılmasına neden oluyordu. Bunu biraz da imparatorluğun yapısında aramak lazım gelir. Her ne kadar devletin asli ve kurucu unsuru Türkler olsa da farklı milletlerden oluşan yapısı Türklük kavramının son dönemde ikinci plana atılmasına neden olmuştur. Çünkü azınlıklar milliyetçi akımların etkisiyle Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için isyan etmeye başlamışlardır. Bu yüzden

²³ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 212.

²⁴ Ziya Gökalp, **Makaleler VII: Küçük Mecmuadaki Yazılar**, Hazırlayan Dr. M. Abdülhalük Çay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 226.

²⁵ Faruk Deniz, "İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Akçura, Gökalp ve Mustafa Kemal'in Yeni Siyaset Arayışları", **DİVÂN İlmî Araştırmalar**, 21(2), 2006, s. 50.

²⁶ İlhan Başgöz, **Türkiye'de Folklor Çalışmaları ve Milliyetçilik** (Çev. Serdar Uğurlu), 2011. Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish Or Turkic, 10(4), s.17.??1537

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ZİYA GÖKALP'İN
DÜŞÜNCELERİNİN ETKİSİ

milliyetçi akımlara çok da iyi gözle bakılmamıştır. Zamanla azınlıkların ayrılmaya başlaması ve hatta Müslüman unsurların da imparatorluktan kopmaya başlaması ile Türk aydınları arasında milliyetçi akımlar gelişmeye başlamıştır.

1908 II. Meşrutiyet'in ilanından 1923 Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre içerisinde Türk milliyetçiliği yeni bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde Ziya Gökalp, Türk milliyetçiliğinin itici gücü olarak görülmüştür. Balkan Savaşları'ndan sonra Türk aydınları azınlıkların ayrılıkçı faaliyetlerine karşı Türk milliyetçiliğini öne çıkarmışlardır. Önceleri “kaba, cahil, göçebe” gibi ithamlara maruz kalan “Türk” kavramı tekrar millet olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Ziya Gökalp yeni ve modern bir cemiyetin felsefi ve sosyolojik boyutunu şekillendirmiştir.²⁷

Gökalp'e göre Türkçülüğün doğuşundan önce Türk kültürüne ve Türk ahlâkına karşı Avrupa'da oluşan takdir duygusu ve Avrupalıların Türk kültürüne ilgi göstermesi, Türk aydınları üzerinde etkili olmuştur. Bundan dolayı Gökalp, Avrupa'daki önemli isimler arasında bulunan Auguste Comte, Pierre Laffite, Mismar, Pierre Loti, Claude Farrere'den etkilenmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa ülkelerinde Türk tarihine duyulan ilgi artmış ve bununla ilgili araştırmalar çoğalmıştır.²⁸ Özellikle De Guignes'in yazmış olduğu “Türkler, Hunlar ve Moğollar” hakkındaki eseri Gökalp üzerinde derin tesirler bırakmıştır.²⁹ Bunun yanı sıra Gökalp de Osmanlı Devleti'ndeki birçok ismi etkilemiştir.³⁰ Ziya Gökalp'in milliyetçiliği diğer aydınlardan farklı olarak sadece halk lisanında değil, halk edebiyatına ve kültürüne yöneliktir. Bu dönemde Gökalp'in çağdaşları Arap ve Fars tesirinden uzaklaşmalarına rağmen, bu sefer batı etkisinde kalmışlardır. Bununla birlikte Gökalp, edebiyatın tekrar halka döndürülmesi gerektiğini belirtir. Edebiyatı millileştirmenin yolu ise halk edebiyatından ve daha sonra batı edebiyatından geçmektedir.³¹ Gökalp bu yönüyle çağdaşlarından farklı

---

²⁷ Çiğdem Akyüz, “Yeni Lisan, Eski Tarz: Ziya Gökalp'in Koşma ve Destanları”, *Turkish Studies International, Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 10/4, 2015, s.20.

²⁸ Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 286-297.

²⁹ Gökalp, *age.*, s. 31.

³⁰ Serdar Kara, “M. Zekeriya (Sertel)'in İkinci Meşrutiyet Dönemi Yazılarında Solidarist/Dayanımcı Düşüncenin ve Organizmacı Yaklaşımın Etkileri”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 54-55, 2023, s. 49.

³¹ Mehmet Emin Bars, “Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 2017, s. 38-51.

olarak tamamen batıya yönelmeyi reddetmiş ve milli bir halk edebiyatı oluşturmanın yollarını da aramıştır.

Osmanlı Devleti, coğrafyasındaki fikir hareketlerini Türkçülüğün doğuşunu modernleşmenin getirdiği bir süreç olarak görmüştür. Bununla da yetinmemiş milliyet fikrinin Osmanlı Devleti içinde yaşayan unsurlar içerisinde en son Türkler arasında ortaya çıktığını iddia etmiştir. Geç de olsa bu fikrin ortaya çıkmasında gazetelere okuma diline yaklaşılması ve Avrupa'daki Türkoloji araştırmalarının Türk aydınlarını etkilemesi etkili olmuştur.³² Gökalp'e göre dil, milliyetçiliğin en önemli unsurlarından olduğu gibi milli kimliğin de temel dayanağıdır. Dilde Türkleşmek en önemli gayelerimizden olmalıdır. Bunun temeli ise halka dayalıdır. Turan ideolojisi, Gökalp'in destan metinlerinde kullanmış olduğu uzak bir hedeftir. Turan ideolojisini şiirlerinde sıklıkla kullanan Gökalp'in gerçeklik sahasında "Türkiyecilik" vardır.³³ Türk milliyetçisi olan Gökalp, kurulacak olan yeni Türk devletinin ancak halka ait olan malzemelerin değerlendirilmesi sayesinde ortak bir kültüre ve geçmişe sahip olunabileceğini görmüş ve çalışmalarını da bu doğrultuda yürütmüştür.³⁴ Gökalp'e göre Türkçülük fikrinin devreleri, "Sultan Abdülaziz'in son devirleri ile Sultan Abdülhamid'in ilk devirleri ve Abdülhamid'in son devri" olarak geçer. Ayrıca Türkçülüğün doğuşunu Osmanlı Devleti'nin son döneminde ilim, sanat ve ahlâk akımları ile izah eder.³⁵

Türk milliyetçiliği, Osmanlı Devleti zamanında doğmuş olmakla birlikte Millî Mücadele ve Cumhuriyet ile belirli bir olgunluk seviyesine ulaşmıştır. Zaten 1918 yılına gelindiğinde Türk milliyetçiliğinin adı konmuş, sivil toplum örgütlerine ve yayın organlarına sahip, belirli bir aydın grubu tarafından desteklenen bir resmî ideoloji haline gelmiştir.³⁶ 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak 1865 yılına kadar geçen sürede Osmanlıcılık ve İslamcılık fikirleri etkili olsa da Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkması için gerekli şartlar oluşmuştur. 1865 tarihinden Balkan Savaşları'na kadar olan dönem ise Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimlerin fikirleri ile ön plana

---

³² Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak** (Hazırlayan Kemal Bek), Bordo-Siyah, Türk Klasikleri İnceleme, İstanbul, 2005, s.45.

³³ Akyüz, agm., s. 21-22.

³⁴ Bars, agm., s. 42.

³⁵ Mehmet Kaan Çalen, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi İçin Bir Dönemleştirme Teklifi", **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 2019, s. 6.

³⁶ Çalen, agm., s. 11.

çıktıkları bir dönem olmuştur. Balkan Savaşları'ndaki toprak kayıpları ile Türklere ve Anadolu'ya karşı ilgi artmış ve kültürel milliyetçilik ön plana çıkmıştır.³⁷ Balkan Savaşları'ndaki milli buhran ve felaket, Türklerin milli suuru üzerinde önemli rol oynamıştır.³⁸ Bu yönüyle Balkan Savaşları Türk milliyetçiliğinde bir dönüm noktası olmuştur. Her ne kadar Balkan Savaşları'na kadar Turancı ve Türkçü fikirler Osmanlı aydınları arasında kendisine yer bulmuşsa da, bu dönemden itibaren milliyetçilik fikirleri yeni bir ivme kazanmıştır. Balkan topraklarının kaybedilmesi Müslüman Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden kopması bu süreci desteklemiştir. Balkan Savaşları'ndan sonraki süreçte 1912-1918 yılları arası milliyetçiliğin en çok parladığı dönem olmuştur. Değişen siyasi dengeler ve sınırlar Osmanlı aydınlarını da derinden etkilemiş ve ulusal temellere dayalı bir devletin kurulması için fikrî temeller oluşmaya başlamıştır.

Ziya Gökalp'in Turancılıktan Türkçülüğe Değişen Fikir Yapısı

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Orta Asya'dan göç yolu ile gelen eğitimli Türkler, Türk milliyetçiliğinin şekillenerek siyasi bir fikir olarak ortaya çıkmasında önemli rol oynamışlardır. Bu kişiler arasında Gaspıralı İsmail Bey ve Yusuf Akçura gibi isimler bulunmaktaydı. Gaspıralı İsmail Bey, "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganını savunmuştur. Onun birlik düşüncesi Rusya'da yaşayan bütün Müslümanların birleşmesi üzerinedir.³⁹ Ziya Gökalp'in milliyetçilik ideolojisinin çeşitli evreleri bulunmaktadır. Başlangıçta Orta Asya Türklerini Ruslaştırma politikasına karşı Turancılık fikrini savunurken zamanla Anadolu Türkçülüğüne doğru fikirleri değişmiştir. Bu süreç Yusuf Akçura'dan ayrılması ile gerçekleşmiştir. Gökalp'in Akçura'dan etkilendiği ve bundan dolayı Turancılık fikirlerini savunduğu dönemin sonunda Anadolu Türkçülüğüne yönelmesi ve bu düşüncenin daha çok kültürel milliyetçilik temellerine dayanması değişen siyasi şartlarla da ilgilidir.

Gökalp ile Akçura arasında Türk milliyetçiliği üzerine zamanla aralarında fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Akçura'nın ısrarla Orta Asya Türklerinin medeniyetçe Osmanlı Türklerinden üstün olduğunu iddia etmesi

---

³⁷ Çalen, agm., s. 12-13.

³⁸ Kemal Taştan, "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(2), 2012, s. 91.

³⁹ Hakan Kırımlı, "İsmail Bey Gaspıralı, Türklük ve İslam", *Doğu-Batı*, 8(31), Şubat-Mart-Nisan, 2005, s. 147-149.

ve bunun yanı sıra diriltmek istediği eski Türk geleneklerinin Osmanlı Türklerine uymadığı fikrini savunması Gökalp'in "Türk Yurdu"na gitmemesine ve fikri olarak çatışmaya neden olmuştur.⁴⁰

Gökalp, etnik milliyetçiliğe ve ırkçılığa karşıdır. Ona göre toplumların karakterleri kalıtsal değildir. Daha çok kültür ve eğitim yoluyla şekillenmektedir. Gökalp'in ırkçılığa karşı olması toplumsal gerçeklikle iç içedir.⁴¹ Gökalp'in ortaya koymuş olduğu Türkçülük, bilimsel, ahlaki kültürel ve felsefidir.⁴² Onun milliyetçilikle ilgili fikirleri zaman içerisinde önemli bir değişikliğe uğramıştır. Irk ve biyolojik özelliklere mesafeli durmuştur.⁴³ Pantürkizm, Rusların asimile politikasına tepki olarak ortaya çıkan ve daha çok kültürel Türkçülüğü savunan bir düşünce sistemidir.⁴⁴ Bu yüzden Orta Asya kökenli Türk aydınları Ruslaştırma politikasına karşı bu fikri geliştirmişlerdir. Gökalp'in de bu durumdan etkilendiği ve Ruslaştırma politikalarına karşı Pantürkizm'i bir dönem savunduğu görülmektedir. Ancak zamanla bunun uygulanmasının mümkün olmadığını düşündüğü için bu fikirden uzaklaşmıştır.

Benzer şekilde Bernard Lewis de Türkçülüğün Rusya Türkleri tarafından bir siyasi görüşe dönüştürüldüğünü ifade etmektedir.⁴⁵ Zaten Türkçü fikirler Osmanlı Devleti'ne Orta Asya Türkleri tarafından getirilmiş edebiyatta ve siyasette yerini almıştır. Bu fikirler başlangıçta edebi bir akım olarak ortaya çıkmışsa da zamanla siyasi akımlar haline gelmiştir.

Ziya Gökalp, özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde İttihat ve Terakki öncülüğünde şekillenen Türk milliyetçiliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Daha sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus devlet modeline katkıda bulunmak üzere Diyarbakır'dan Ankara'ya getirilmiştir. 1924 yılında vefatından sonra devlet anlayışında Gökalp'ten ziyade Akçura'nın fikirleri ağırlık kazanmaya başlamıştır.⁴⁶ Gökalp'in milliyetçiliği Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki milliyetçilik ideolojisi ile de bağlantılıdır. Ancak daha çok Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus devlet

⁴⁰ M. Emin Erişirgil, **Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 99.

⁴¹ Uriel Heyd, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, (Çev. Kadir Günay), Ankara, 2002, s. 53-54.

⁴² Ali Nüzhet, **Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları**, İstanbul, 1931, s.120-130.

⁴³ Tokluoğlu, agm., s. 111.

⁴⁴ Tokluoğlu, agm., s. 105.

⁴⁵ Bernard Lewis, "History-Writing and National Revival in Turkey", **Middle Eastern Affairs**, June-July 1953, s. 222.

⁴⁶ Saklı, agm., s. 5.

ideolojisinin oluşumunda fikirlerinin etkisi büyük olmuştur. Daha sonraki süreçte ise bazı dönemlerde Gökalp'in fikirlerinden ayrılmalar görülse de genel anlamda Gökalp'in savunmuş olduğu milliyetçilik fikirleri yeni devletin ideolojisi olarak kullanılmıştır.

İttihat ve Terakki tarafından Selanik'e tayin edildikten sonra fikri hayatında önemli değişiklikler olmuş ve daha önceden savunduğu pek çok düşüncüyü terk etmiştir. Bu dönemde "Genç Kalemler" dergisinde yazılar yazmaya başlamış ve Ömer Seyfettin'in de etkisiyle Türkçülüğe yönelmiştir.⁴⁷ Dilde Türkleşmeyi savunan Gökalp'e göre bu gerçekleşmediği takdirde, vicdanın, dinin ve vatanın parçalanma tehlikesi vardır.⁴⁸ Bunu engellenmenin yolu ise arı bir Türkçe oluşturmaktan geçer.⁴⁹ Gökalp'e göre Türkçe, anlam bakımından modernleşmeli, terim bakımından İslamlaşmalı, gramer ve yazın bakımından ise Türkleşmelidir.⁵⁰ Halifeliğin kaldırılmasına kadar olan süreçte "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" olarak ifade edilen yaklaşımlarda İslamcılık fikri de Gökalp tarafından öne çıkarılmıştır. Ancak halifeliğin kaldırılması ile kültür politikalarında Batıcılık ve İslamcılık etkili olmuştur. Gökalp'in ölümü ile İslamcılık ilkesinden uzaklaşmış, "Laikleşme, Batılılaşma, Türkleşme" kavramları ön plana çıkmıştır.⁵¹

Lewis, 19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı ile ilgili yazılarda Türk kelimesinin kullanılmadığını, bunun daha çok batılı yazarlarca kullanılan bir kelime olduğunu ifade etmektedir. Türkiye ve Türklerle ilgili ifadeler yeni kullanılmaya başlamıştı.⁵² Yine ağırlıklı olan görüşe göre, Gökalp'in Türkçülüğü Türklerin Balkan Savaşları'nda Balkan topraklarını kaybetmesi ile son halini almıştır.⁵³ Gökalp'e göre Turan mefkûresinin gerçekleşmesi için bütün Türkler, İstanbul Türkçesini edebi bir dil olarak benimsemelidirler. Türklerin sadece bir kültürü olmalıdır ve bu kültür kendi ürettikleri kültür olmalıdır.⁵⁴ Gökalp'e göre Turan "Türklerin tümünü içine alan ve Türk olmayanları dışta bırakan ülkesel yurttur. Turan, Türklerin

---

⁴⁷ Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, 2001, s. 306-307.

⁴⁸ Nüzhet, **age.**, s. 51.

⁴⁹ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 11.

⁵⁰ Gökalp, **age.**, s. 13.

⁵¹ Türkdogan, **age.**, s. 61.

⁵² İnalçık, **agm.**, s. 13.

⁵³ İnalçık, **agm.**, s. 13.

⁵⁴ Ziya Gökalp, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak** (Hazırlayan Kemal Bek), Bordo-Siyah, Türk Klasikleri İnceleme, İstanbul, 2005, s. 88-90.

oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün ülkelerin toplamıdır".⁵⁵ Milliyetin belirlenmesinde ise ırkın önemi yoktur. Türklerin ortak bir dilinin ve harsının olması milliyetin belirlenmesi için gereklidir.⁵⁶

Gökalp'e göre Türkçülüğün uzak mefkûresi Turan'dır. Turan bütün Türk şubelerini kapsayan bir kavramdır.⁵⁷ Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkçü, Turancı şiirler, mitler, masallar, destanlar yazan Gökalp, bu dönemde dahi Türklerin kültürel alanda birleşmesini savunmuştur. 1915'ten sonra ise Gökalp Turancılığı çağrıştıran şiirler yazmamıştır.⁵⁸ Her ne kadar Gökalp, yazmış olduğu "Kızıl Elma" şiirinde ırkçılıkla itham edilse de bu kavramın eski Türk metinlerinde geçen ve ulusal bir Türk kültürü oluşturmayı amaçlayan bir düşünce olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹ Gökalp'in Osmanlıcılığa karşı geliştirmiş olduğu Türkçülük çeşitli aşamalardan geçerek yazmış olduğu "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" ve "Türkçülüğün Esasları" adlı eserlerinde son şeklini almıştır.⁶⁰ Turancılık fikri Gökalp'te "Kızıl Elma" olarak sembolize edilmiştir. Bir fetih sembolü olan "Kızıl Elma" daha fazla batıya gitmeyi ve sürekli olarak yeni bir hedefe ulaşmayı temsil eder.⁶¹ Gökalp yazmış olduğu bu şiirde çöken bir devletin yerine bütün dünya Türklerinin bir araya gelerek Turan devletini kurmalarını anlatmaktadır.⁶²

Gökalp'in milliyetçiliği 1908'den sonra daha sistemsel hale gelmiştir. Genç Kalemler Dergisinde yazmış olduğu yazılar ile bilimsel Türkçülük fikirlerini savunmuştur. Özellikle yazmış olduğu "Turan" şiirinde bunu ortaya koymuştur. Gökalp'e göre Türkçülük, Türk Milleti'ni yükseltmektir.⁶³ Türkçülüğün iki hedefi vardır. Yakın hedefi "Oğuz ya da Türkmen birliği" iken, uzak hedefi ise "Turan" olmuştur.⁶⁴ Gökalp, Cumhuriyet'in ilanından

---

⁵⁵ Gökalp, *age.*, s. 90.

⁵⁶ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 17-20.

⁵⁷ Gökalp, *age.*, 25-27.

⁵⁸ Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 43-44.

⁵⁹ Tokluoğlu, 2012, 128).

⁶⁰ Gökalp, *age.*, 27.

⁶¹ Fatih Özdemir, "Kızıl Elma'yı Arayan Üç Yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragıp Şevki Yeşim", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 3/5, 2008, s. 504.

⁶² Özdemir, *agm.*, s. 508.

⁶³ Gökalp, *age.*, s.16.

⁶⁴ Hasan Tuncay, *Ziya Gökalp*, İstanbul, 1978, s.89.

sonra Turancılıktan vazgeçmiş ve gerçek Türkçülüğü “Türkiyecilik” olarak görmüştür. Toplumsal Türkçülüğü, Türk Milleti için en uygun Türkçülük biçimi olarak savunmuştur. Ona göre halka gitmek gerekir, çünkü hem hars almak hem de medeniyet götürmek için bu elzemdır.⁶⁵

Gökalp'in Turancılıktan Türklüğe doğru evrilen fikirlerini onun şu sözlerinde görmemiz mümkündür: “Bugün şeniyet sahasında yalnız Türkiyecilik vardır. Fakat ruhların büyük iştiyakla aradığı Kızıl Elma şeniyet sahasında değil, hayal sahasındadır” diyerek Turan mefkûresinin bir hayal olduğundan söz etmektedir. Malta sürgününde vermiş olduğu bir konferansta ise Türkçülüğü, “Avrupa medeniyeti içinde bir Türk harsı meydana getirmek” olarak tanımlamakta ve “ulus devlet bizim için Türkçülüğü ifade eder” demektedir.⁶⁶ Diğer yandan Orta Asya kökenli Türklerin Türkçülük anlayışı ile Osmanlı Türklerinin Türkçülük anlayışını ayırmaya çalışmıştır. Bir diğer söyleyişle Akçura'nın oluşturduğu milliyetçilik anlayışını kabul etmemiştir.⁶⁷ Gökalp'e göre dil birliği, kültürel paylaşım ve din milleti oluşturan unsurlar arasındadır.⁶⁸ Dolayısıyla Gökalp kültürel milliyetçiliğe değer vermekte ırksal ayrımları kabul etmemektedir. Böylece Gökalp, dünyadaki gerçeklere uygun bir millet tanımlamasına gitmiştir. Cumhuriyetin kurucu iradesi de bu anlayışı benimsemiştir.

Gökalp'e göre körü körüne batı medeniyetine hayran olanlar gibi eski Türk medeniyetine körü körüne hayran olanların gerçek Türk harsını anlaması mümkün değildir. Sonuçta Türk harsı ve Türk medeniyeti birbirinden farklı şeylerdir.⁶⁹ Gökalp için önemli olan bütün Türklerin ortak bir kültürünün olması ve büyük çoğunluğun Müslüman olmasıydı. Benzer geleneklere ve kurumlara sahip olan Türklerin büyük çoğunluğu zaten birbirini de anlayabiliyordu.⁷⁰ Bununla birlikte Gökalp Anadolu Türklüğünü Orta Asya Türklüğünden ayırmıştır. Ona göre Anadolu Türkleri Oğuz Türklerindedir.

Gökalp'in fikir dünyası başlangıçta Osmanlıcılıktan İslamcılığa doğru evrilmişse de bu durum fazla uzun sürmemiştir. 1909 yılında İttihat ve

---

⁶⁵ Gökalp, *age.*, 41-42.

⁶⁶ Mehmet Karakaş, “Ziya Gökalp'e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 2008, 463.

⁶⁷ Karakaş, *agm.*, 455-456.

⁶⁸ Gökalp, *age.*, s. 50-51.

⁶⁹ Erişirgil, *age.*, s. 143,155.

⁷⁰ Tokluoğlu, *age.*, s.132.

Terakki Partisi'nin kurultayı için Selanik'e gitmiş ve burada ulusalcı akımlardan etkilenmiştir. Sonuçta Türkçülükte karar kılmıştır. Aynı zamanda Durkheim, Comte gibi düşünürlerin fikirlerinden de etkilenmiştir.⁷¹ Gökalp'e göre Türk olmak için sadece Türk ırkından olmak yeterli değildir. Nitekim Türk olduğu halde Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı aleyhine faaliyet yürüten kimseler olmuştur. Türk olmak için her şeyden önce Türk harsıyla terbiye görmek ve Türk mefkûresi için çalışmak gereklidir.⁷² Gökalp'e göre kavmi olarak karışmamış hiçbir ırk bulunmamaktadır. Gökalp'e göre millet, "Lisanca, dince, ahlâkça ve bediiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir".⁷³ Türk olmak için Türk olduğuna inanmak gerekir. Dolayısıyla aynı idealler etrafında birleşen, sevinçte ve kederde bir olan, aynı coğrafyada yaşayıp, aynı kaderi paylaşan insanların bir millet olması mümkündür. Bu bağlamda aynı ırktan gelmek Türk olmak için yeterli değildir.

Değişen koşullarla birlikte Gökalp'in fikirleri de değişime uğramıştır. Osmanlı Devleti döneminde "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" fikirlerine bağlı kalan Gökalp, Cumhuriyet ile "Türkçülük" fikrinin temsilcilerinden birisi haline gelmiştir. Gökalp'e göre batılı devletlerin gelişmişliğinin temelinde milliyetçi bir yapıya sahip olmaları bulunmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin dağılmaktan kurtulması da milliyetçilikle mümkündür.⁷⁴ Türk milliyetçiliğinin babası sayılan Gökalp dağılan imparatorluktaki münevver insanları fikirleri ile bir araya getirmiş ve devletin kurtuluşunun milliyetçilikle mümkün olabileceğini de ifade etmiştir.⁷⁵ 20. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan gelişmeler de zaten bu durumun gerekliliğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla dağılan çok uluslu imparatorluktan ulusal temellere dayalı bir devletin kurulması bir zaruret haline gelmiştir.

Gökalp, Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekildiği ve ulus devletlerin ve fikir akımlarının ortaya çıktığı bir dönemde birçok tartışma alanına korkusuzca girmiş ve kendisine göre bir akım ortaya koymayı

---

⁷¹ Mehmet Tahir Acet, **Ziya Gökalp'ta Din ve Milliyetçilik**, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2014, s. 68-69.

⁷² Rıza Filizok, **Ziya Gökalp**, Akçağ Yayınları, 2005, s. 161-162.

⁷³ Gökalp, **age.**, s. 181-185.

⁷⁴ Acet, **age.**, s. 99.

⁷⁵ Başgöz, **age.**, s. 1538.

başarmış bir Türk düşünürüdür.⁷⁶ Gökalp'in düşünce dünyası üzerinde İsmail Hakkı Bey, Yorgi Efendi, İbrahim Temo, Dr. Abdullah Cevdet, İshak Sükûti ve Naim Bey gibi isimlerin de etkisi bulunmaktadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde de görev alan Gökalp, Durkheim'in fikirlerinden etkilenmiştir.⁷⁷ Bunun yansısı Gökalp babası Tefik Efendi'den de etkilenmiştir.⁷⁸ Gökalp'in tartışma alanlarına girmesi, millet kelimesinin doğru bir şekilde tanımlanmasını ve milli sınırlarımızın belirlenmesini sağlamıştır.

Medeniyet ve hars ayırımını net bir şekilde yapmıştır. Hars, yani kültür millidir. Buna karşılık medeniyet ise evrenseldir. Medeniyet kültürden sonra gelir ve onun eseridir. Türkçülüğün esaslarında kültürü farklı başlıklar altında değerlendirmiştir. Bunlar; dilde, estetikte, ahlakta, hukukta, dinde, ekonomide, siyasette ve felsefede Türkçülüktür.⁷⁹ Gökalp'e göre Türkiye Türkleri çağımızın gereği olan adımları hızlı bir şekilde atmalıdır. Bunun yanı sıra milli kültürümüzün yükselmesi için ciddi bir şekilde çalışmak zorundadırlar. Türkiye Türklüğü bütün Türklere kendi harsını verebilmek için samimi bir şekilde Türkçü olmalıdır. Osmanlılık Türkleşmezse bütün Türklerin bize doğru gelmesi mümkün değildir.⁸⁰

Atatürk'e Göre Milliyetçilik ve Ziya Gökalp'in Atatürk Üzerindeki Etkisi

Atatürk'ün doğduğu ve gençliğini geçirdiği yıllar Osmanlı Devleti'nin yıkılmaya başladığı döneme rastlamıştır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Balkan milletleri arasında ayrılıkçı faaliyetler artmış ve devlet hızlı bir parçalanma sürecine girmişti. Azınlıkların faaliyetleri devam ederken savaş meydanlarında alınan yenilgiler ve her alanda başlayan bozulmalar Türk Milleti'ni de olumsuz bir şekilde etkilemeye başlamıştı. Devleti ayakta tutmak için yürürlüğe konulan politikalar da yetersiz gelmekteydi. Dünyadaki çok uluslu imparatorluklar dağılma sürecine girmiş ve ulusal temellere dayalı devletlerin de önü açılmaya başlamıştı. Uygulanan Osmanlıcılık ve İslamcılık politikaları da olumlu sonuçlar vermemiş ve

---

⁷⁶ Nurettin Öztürk, Ziya Gökalp'in "İslamiyet ve Asrî Medeniyet I-II" Adlı Makalesi Üzerinde bir İnceleme ve Metin", **TÜBAR-XXIX**, 2011, 319-340, s. 320.

⁷⁷ Heyd, **age.**, s. 38-39.

⁷⁸ Enver Behnan Şapolyo, **Ziya Gökalp İttihadı ve Terakki Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul, 1943, s. 75.

⁷⁹ Gökalp, **age.**, s.113-188.

⁸⁰ Tayyip Gökbilgin, "Ziya Gökalp'e Göre Halkçılık, Milliyetçilik, Türkçülük", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, 6(3-4), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, s. 211.

yüzlerce yıldır bir arada yaşayan milletler Osmanlı Devleti'nden ayrılma yolunu seçmişlerdi.

Bununla birlikte devleti ayakta tutmak için Türk aydınları arasında kurtuluş arayışları devam etmekteydi. Gökalp ise yıkılma sürecine giren Osmanlı Devleti'nin tek kurtuluş yolunun milliyetçilik olduğunu düşünmekteydi. Bu sayede Türk Milleti varlığını koruyabilecekti. Aksi takdirde yok olup gitmeye mahkûm olacaktı. Bu yönüyle Gökalp yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Türk kelimesinin ön plana çıkmasında etkili olmuştur.⁸¹ Gökalp'e göre tüm milletler eşittir. Hiçbir millet diğerinden üstün değildir. Osmanlı Devleti'nde daha çok ikinci planda olan Türklük kavramı Cumhuriyet ile birlikte ön plana çıkmış ve değer kazanmıştır. Ancak bu durum ırkçılık anlamında değildir. Buradaki Türk kavramı daha çok birlikteliği ifade eden bir kavram durumundadır.

Gökalp'e göre Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetini uzlaştırmak mümkün değildir. Bu yüzden milletler iki medeniyeti bünyesinde barındıramaz. İçinde bulunulan yüzyılının medeniyeti ise Avrupa'dır. Bu yüzden Gökalp Türk Milleti'nin Batı medeniyetine yönelmesi gerektiğini savunur.⁸² Bu fikir Gökalp'te daha çok Cumhuriyet'le birlikte somut bir hale gelmiştir. Bir dönem İslamcılık fikrini de savunan Gökalp Batıcılık fikrini savunmaya başlamıştır.

Atatürk'e göre millet, “Dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasî ve içtimai heyettir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkına Türk milleti denir.”⁸³ Atatürk'ün millet tanımlaması bu yönüyle Gökalp'in millet tanımlaması ile aynı doğrultudadır. Atatürk'e göre millet olmak için kültür ve ülkü birliği gerekmektedir. Ortak paydada buluşan ve aynı hedefler doğrultusunda birleşen toplumlar bir milleti oluşturabilir.

Her ne kadar Atatürk Turan idealine sıcak bakmamışsa da Orta Asya Türklerinin Rusya'ya karşı bağımsızlığını desteklemiştir. “Bugünkü sınırlarımız dışında, başka ellerde, başka siyasî ırk ve menşe' birliğine sahip

---

⁸¹ Murat Duran, **Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeoloğu: İsmail Gaspralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, 2011, s.154-155.

⁸² Gökhan Oğuz, **Sosyolojik Yaklaşımlı Türk Milliyetçiliğinde Türk Modernleşmesi: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Yılmaz Özakpınar**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, s. 147.

⁸³ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemâl Atatürk'ün El Yazıları**, T.T.K. Yayını, Ankara, 1988, s. 18.

yakın, uzak tarih ve ahlâk yakınlığı görülen Türk topluluklarının durumu tarihin bin bir hadisesinin neticesidir ve Türk milletleri için elim bir hatıradır. Fakat Türk Milleti'nin tarihen ve ilmen teşekkülündeki asaleti, dayanışmayı asla ihmal edemez.”⁸⁴ Atatürk, Cumhuriyeti ulusal temeller üzerine kurmuş ve Turancılık idealini amaçlamamıştır. Ancak o dönemde Rusya hâkimiyetinde kalan Türklerin de bağımsız olması gerektiği fikrini savunmuştur. Daha sonraki süreçte 2. Dünya Savaşı sonrası değişen dengeler ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisinde Turancılık olmamıştır.

Atatürk, Samsun'a çıktığı zaman, milli hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir devlet kurmanın tek karar olduğunu ifade etmiştir. Bu kararın dayandığı temel ise “Türk Milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır.”⁸⁵ Bu yönüyle Gökalp Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemi Türkçülük düşüncesinin en önemli teorisyenlerindedir.⁸⁶ Gökalp'in milliyetçi fikirleri Atatürk'te daha somut bir hale gelmiş ve kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden birisi olmuştur.

Atatürk'e göre millet, “Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan, beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden meydana gelen cemiyete millet namı verilir”.⁸⁷ Yine İnan'a göre Türk Milleti'nin oluşumunda etkili olan faktörler: “Siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşe birliği, tarihi ve ahlaki yakınlıktır.”⁸⁸ Bu yönüyle Türk Milliyetçiliği ortak arzuları ve hedefler ile ortak bir kültürü benimseyen Fransız modeli milliyetçiliğe daha yakındır.⁸⁹ Yukarıda da bahsedildiği üzere Gökalp'in milliyetçilik tanımlamaları Atatürk'ün milliyetçilik tanımlamaları ile doğrudan bağlantılı hale gelmiştir. Bu bağlamda Atatürk milliyetçiliği ırka dayalı bir milliyetçilik değildir.

İstanbul'un işgal edilmesi ile Diyarbakır'a giden ve burada fikri faaliyetlerini yürüten Gökalp, Atatürk tarafından Ankara'ya çağırılmış ve

---

⁸⁴ İnan, *age.*, s.23.

⁸⁵ Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**. (Haz. Birol Emil, Melin Has-Er, Mehmet Ali Aydın) Kültür Bakanlığı Yayınları No: 378, Ankara, 1980, s.16.

⁸⁶ Şerif Aktaş, **Türk Şiiri ve Antolojisi 1**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996, s. 159.

⁸⁷ İnan, *age.*, s. 23-24.

⁸⁸ İnan, *age.*, s. 24-25.

⁸⁹ Öktem, *age.*, s. 222-223.

yeni devlet modelinin oluşmasında fikirleri ile destek vermiştir.⁹⁰ Atatürk'ün milliyetçilik konusunda kültür birliğine verdiği önemden dolayı Ziya Gökalp'e yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bazı söylemleri ile Yusuf Akçura'ya da yakınlaştığı da olmuştur. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde Atatürk'ün söylemlerinin ve Atatürk dönemi Cumhuriyet politikalarının Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışına uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün milliyetçilik fikrinin oluşumunda Gökalp'in tesiri büyük olmuştur. Bu fikrin yanı sıra din ve batılılaşma üzerine fikirlerinde de Gökalp'in tesirini görmek mümkündür. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan inkılap hareketlerinde ve Cumhuriyet politikalarında Gökalp'in etkisi büyüktür. Atatürk, Gökalp'i fikir babası olarak görmektedir.⁹¹ Atatürk'ün "Turancılık" fikri ile ilgili olarak 1940 yılına kadar ders kitaplarında "Turan Ülküsü" nün çok canlı tutulduğu, fakat 2. Dünya Savaşı'ndan sonra bu fikirden uzaklaşıldığı görülmektedir.⁹² Atatürk'ün ölümünden sonra ise "Milliyetçilik" fikrinden uzaklaşmış ve "Batıcılık" fikri öne çıkmaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında 2. Dünya Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan şartlar ve Rus tehlikesi etkili olmuştur. Bu dönemde milliyetçilik ideolojisi her ne kadar var olsa da batıya yaklaşmanın etkisiyle birlikte milliyetçilik olgusu eskiye nazaran biraz ötelenmiştir.

Milletvekilliği yapan Gökalp ile Atatürk arasında doğrudan yakın bir ilişki olmasa da fikri anlamda benzerliklerin olduğu muhakkaktır. Hastalandığı dönemde masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere yurt dışına gönderilmek istenmiş, ancak Gökalp bunun yerine ailesine bakılmasını istemiştir. Onun bu isteği Atatürk'ün teklifi ile çıkarılan özel bir kanunla yerine getirilmiştir.⁹³ Gökalp'in millet tanımlaması Atatürk'te somut bir şekil almıştır. Osmanlı Devleti döneminde yapılan millet tanımlaması tamamen değişmiş ve Türk Milleti'ni somut bir şekilde tanımlanmıştır.

Atatürk ilkelerinden birisi olan milliyetçilik ilkesi son derece önemlidir. Peyami Safa'ya göre Atatürk İnkılabının değişmez iki prensibi vardır. Bunlardan birisi milliyetçilik diğeri ise medeniyetçiliktir. "Medeniyetçilik

⁹⁰ Erol Güngör, **Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1987, s.44.

⁹¹ Hasan Eren, "Atatürk ve Ziya Gökalp", **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi-Dosya: Atatürk 1881-1938**, 1972, s.173.

⁹² Nevzat Köseoğlu, "Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği Fikrinin Doğuşu", **Türk Yurdu, XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği**, Özel Sayı, 19(139-141), Ankara, 1999, s. 323.

⁹³ Şahin Gürsoy-Ihsan Çapcıoğlu, "Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme", **AÜİFD**, 2, 2006, s.97.

kökü bizi Avrupa metoduna, düşüncesine ve muâşeretine bağlar, milliyetçilik kökü de bizi Orta Asya ve doğu kaynaklarımıza, tarihimize ve dil birliğimize götürür.⁹⁴ Her millet ve her fert kendisi hakkındaki hüsnü niyetini, topraklarına bizzat ve kayıtsız şartsız sahip olmayı istemek hakkına sahiptir. Bu durum bize hangi milletlerin hür, hangi milletlerin hürriyetinden uzak uzak olduklarını, millet adını taşımaya layık olup olmadıklarını gösterir.⁹⁵ Türk Milliyetçiliği Atatürk'te inkişaf etmiş ve belirli bir seviyeye ulaşmıştır.⁹⁶

Atatürk'e göre Türk Milleti gelişme ve ilerleme yolunda, milletlerarası ilişkilerde çağdaş milletlerde olduğu gibi hareket etmiştir. Bununla birlikte kendi hususi özelliklerini de korumuş durumdadır.⁹⁷ Bir Türk milliyetçisi olan Atatürk'e göre Türk Milleti'nin oluşumunda dil birliği, tarihî hatıralar, ahlaki örf ve adetlerde ortak karakter, yurt ve siyasi varlıkta birlik şartlarıdır ve bunların hepsi Türk Milleti'nde vardır. Ortak kültür mirası ile milli birlik daha da güçlenir.⁹⁸ Atatürk'e göre milliyet, "Asrî olan milliyet prensibi milletler arası genelleşmiştir. Biz de Türklüğümüzü muhafaza etmek için gayetle itina edeceğiz. Türkler medeniyette asildirler."⁹⁹ Atatürk' göre "Yeni Türkiye Devleti cihana hâkim o kadir fikrin Türkiye'de tecellisidir. Tahakkukudur."¹⁰⁰

Atatürk, "Biz milliyet fikirlerini tatbika çok gecikmiş ve çok tembellik göstermiş bir milletiz. Bilirsiniz ki, milliyet nazariyesini, milliyet ülküsünü inhilâle çalışmakta olan nazariyelerin dünya üzerinde tatbik kabiliyetleri kalmamıştır. Bizim milletimiz, milliyetinden gaflet edişinin çok acı cezalarını gördü. Osmanlı Devleti dahilindeki çeşitli kavimler hep milli akidelere sarılarak, milliyet ülküsünün kuvveti ile kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık. Anladık ki, kabahatimiz kendimiz unutmaklığımızmış."¹⁰¹ Atatürk'ün bu ifadesi aslında Türk Milleti ifadesinde ve bu ifadeyi tanımlamada ne kadar geç kaldığımızı da göstermektedir. Çünkü henüz Türk Milleti kelimesinin kullanılmaktan

---

⁹⁴ Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981, s.85.

⁹⁵ İnan, **age.**, s. 59.

⁹⁶ Mustafa Keskin, "Atatürk'e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 14(41), 1998, 363.

⁹⁷ İnan, **age.**, s. 25.

⁹⁸ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâbı**, T.T.K. Yayını, Ankara, 1977, s. 197.

⁹⁹ Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, C 2, s. 89.

¹⁰⁰ Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, C 1, s.321.

¹⁰¹ Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, C 2, s. 143.

imtina edildiği dönemde, azınlıklar arasında milliyetçi fikirler oldukça yaygınlaşmıştı. Hatta bu fikirler sadece bir düşünce olmakla kalmamış, bağımsızlık hareketlerine de dönüşmüştü.

Atatürk'ün çizmiş olduğu milliyetçilik alanı Misâk-ı Millî ile sınırları belirlenmiş olan Türkiye'dir. Amaç bu sınırlar içindeki halkın refahını ve güvenliğini sağlamaktır. "Biz haddimizi bilir kimseleriz. Gerçekleşmesine imkân olmayan emeller sahibi değiliz. Bugün esaret elemleri altında inleyen birçok dindaşlarımız vardır. Bunlar için de kendi çevrelerinde bağımsızlıkla memleketlerinin refah ve yükselmesine çalışmaları en büyük temennilerimizdendir."¹⁰² Atatürk bu sözleri ile ulusal temellere dayalı bir devlet kurarken, bunun sınırlarının da Misâk-ı Millî kararları ile belirlendiğini, bunun dışında bir amacın olmayacağını da belirtmiştir. Zaten belirlenen bu sınırlar Türklerin çoğunlukta olduğu yerleri kapsamaktadır.

---

¹⁰² Atatürk, *Söylev ve Demeçler*, C 2, s. 54.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti ulusal temeller üzerine kurulu olan bir devlettir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik kavramı daha çok Orta Asya Türklerinden gelmiştir. 19. yüzyılda azınlıklar arasında ayrılıkçı faaliyetler başlamıştı. Bu faaliyetler özellikle Balkan topraklarında yoğunlaşmıştı. Ancak bu dönemde henüz millet kelimesinin doğru bir tanımlaması yapılmamıştı. Millet kavramı daha çok azınlıklar arasında kullanılmaktaydı. Müslüman topluluklar ise Ümmet olarak adlandırılmıştır. Devletin yapısı gereği ve parçalanmayı önlemek için Türk kavramı daha çok ikinci planda tutulmuştur. Ancak azınlıklar arasında her geçen gün artan isyan hareketleri ve kaybedilen topraklar Türk aydınları arasında milliyetçi fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi Türk milliyetçiliği açısından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemden itibaren milliyetçilik fikirleri Türk aydınları arasında hızlı bir şekilde yayılarak belirli bir seviyeye ulaşmıştır.

Türk milliyetçiliğinin Osmanlı topraklarında ortaya çıkmasında Ziya Gökalp doğrudan katkıda bulunmuştur. Batılı düşünürlerden ve Türk aydınlarından etkilenen Gökalp, Fikirleri ile de birçok ismi etkilemiştir. Aynı zamanda fikirleri ile Atatürk'ün milliyetçilik fikrinin şekillenmesinde de katkıda bulunmuştur. Bu yönüyle Gökalp, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki resmi milliyetçilik ideolojisinin de fikir babası olmuştur. Her ne kadar bir dönem Turancılık düşüncesinin de savunucuları arasında yer alsaydı bile zamanla Anadolu Türçülüğüne yönelmiştir. Atatürk'te milli sınırlarımızı belirlerken Turancı bir düşünce ile değil Misâk-ı Milli Kararlarına göre hareket etmiştir. Gökalp, Osmanlı Devleti'nde millet kavramını doğru bir şekilde tanımlayan düşünürdür. Gökalp'in belirlemiş olduğu milliyetçilik ırka dayalı olmaktan ziyade kültürel bir milliyetçilik olması Atatürk'ün millet ve milliyetçilik tanımlamaları ile aynı çerçevede birleşmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Acet, Mehmet Tahir, **Ziya Gökâlp'ta Din ve Milliyetçilik**, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, 2014.

Akçura, Yusuf, **Türkçülük**, Türk Kültür Yayımları, İstanbul, 1978.

Aktaş, Şerif, **Türk Şiiri ve Antolojisi 1**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.

Akyüz, Çiğdem, “Yeni Lisan, Eski Tarz: Ziya Gökâlp'in Koşma ve Destanları”, **Turkish Studies International, Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**, 10/4, 2015, 17-26.

Atatürk, **Söylev ve Demeçler**, C 2, s. 89.

Başgil, Ali Fuad, **Esas Teşkilat Hukuku Dersleri**, C 1, Ankara 1943.

Başgöz, İlhan, **Türkiye'de Folklor Çalışmaları ve Milliyetçilik** (Çev. Serdar Uğurlu), 2011. **Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**, 10(4), 17-26.

Bars, Mehmet Emin, “Ziya Gökâlp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, **Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4(2), 2017, 38-51.

Bayat, Ali Haydar, **Hüseyinzade Ali Bey**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1998.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

Bilge, Ahmet Suat, **Milletlerarası Politika**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1966.

Çalen, Mehmet Kaan, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013.

Çalen, Mehmet Kaan, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökâlp'e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”, **Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi**, 1(1), 2019, ss. 1-16.

Deniz, Faruk, “İmparatorluktan Ulus Devlete Geçişte Akçura, Gökâlp ve Mustafa Kemal'in Yeni Siyaset Arayışları”, **DİVÂN İlmî Araştırmalar**, 21(2), 2006, 35-62.

Duran, Murat, **Türk Milliyetçiliğinin Üç İdeoloğu: İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, 2011.

Eren, Hasan, “Atatürk ve Ziya Gökalp”, **Türk Dili Aylık Dil ve Edebiyat Dergisi-Dosya: Atatürk 1881-1938**, 254, 172-177.

Erişirgil, M. Emin, **Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1984.

Filizok, Rıza, **Ziya Gökalp**, Akçağ Yayınları, 2005.

Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk** (Haz. Birol Emil, Melin Has-Er, Mehmet Ali Aydın), Kültür Bakanlığı Yayınları No: 378, Ankara, 1980.

Gökalp, Ziya, **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muâsırlaşmak** (Hazırlayan Kemal Bek), Bordo-Siyah, Türk Klasikleri İnceleme, İstanbul, 2005.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, Nilüfer Yayıncılık, Ankara, 2018.

Gökalp, Ziya, **Makaleler VII: Küçük Mecmuadaki Yazılar**, Hazırlayan Dr. M. Abdülhalük Çay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Gökbilgin, Tayyip, “Ziya Gökalp’e Göre Halkçılık, Milliyetçilik, Türkçülük”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**. 6(3-4), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976, 197-211.

Güngör, Erol, **Dünden Bugünden Tarih-Kültür-Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1987.

Gürsoy, Şahin – Çapcıoğlu, İhsan, “Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, **AÜİFD**, 2, 2006, 89-98.

Hanioglu, Şükrü M., “II. Meşrutiyet Dönemi Garbeciliği'nin Kavramsallaştırılmasındaki Üç Temel Sorun Üzerine Not”, **Doğu-Batı**, 31, 2005, ss. 55-61.

Heyd, Uriel, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, (Çev. Kadir Günay), Ankara, 2002.

İnalcık, Halil, “Ziya Gökalp: Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür”, **Doğu-Batı**, 3(12), Ağustos-Eylül-Ekim 2000, ss. 9-33.

İnan. Afet, **Medeni Bilgiler ve M. Kemâl Atatürk'ün El Yazıları**, T.T.K. Yayını, Ankara, 1988.

İnan, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâbı**, T.T.K. Yayını, Ankara, 1977.

Kara, Serdar, “M. Zekeriya (Sertel)’in İkinci Meşrutiyet Dönemi Yazılarında Solidarist/Dayanışmacı Düşüncenin ve Organizmacı Yaklaşımın Etkileri”, **Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, 54-55, 2023, s. 49.

Karakaş, Mehmet, “Ziya Gökalp’e Yeniden Bakmak: Literatür ve Yeniden Değerlendirme”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 6(11), 2008, 463.

Keskin, Mustafa “Atatürk’e Göre Millet ve Türk Milliyetçiliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 14(41), 1998, 360-373.

Kırımlı, Hakan, “İsmail Bey Gasıralı, Türklük ve İslam”, **Doğu-Batı**, 8(31), Şubat-Mart-Nisan, 2005, ss. 147-176.

Köseoğlu, Nevzat, “Milliyetçilik ve Türk Milliyetçiliği Fikrinin Doğuşu”, **Türk Yurdu**, XXI. Yüzyıla Doğru Türk Milliyetçiliği, Özel Sayı, 19(139-141), Ankara, 1999, ss. 309-327.

Lewis, Bernard, “History-Writing and National Revival in Turkey”, **Middle Eastern Affairs**, June-July 1953, 218-227.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1993.

Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1885 (?) -1908**, Toplu Eserler, 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Nüzhet, Ali, **Ziya Gökalp’in Hayatı ve Malta Mektupları**, İstanbul, 1931.

Oğuz, Gökhan, **Sosyolojik Yaklaşımlı Türk Milliyetçiliğinde Türk Modernleşmesi: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Yılmaz Özakpınar**, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı.

Öktem, Emre, “Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Cumhuriyetin Niteliklerinden Milliyetçilik”, **Türkiye Günlüğü; Milliyetçilik**, 50. Ankara, 1998, 220-242.

Özdemir, Fatih, “Kızıl Elma’yı Arayan Üç Yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragıp Şevki Yeşim”, **Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic**, 3/5, 2008, 503-515.

ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN ORTAYA ÇIKIŞINDA ZİYA GÖKALP'İN
DÜŞÜNCELERİNİN ETKİSİ

Öztürk, Nurettin, Ziya Gökalp'ın “İslamiyet ve Asrî Medeniyet I-II” Adlı Makalesi Üzerinde bir İnceleme ve Metin”, **TÜBAR-XXIX**, 2011, 319-340.

Parla, Taha, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

Safa, Peyami, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1981.

Saklı, Ali Rıza, “Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti ve Milliyetçilik Anlayışının Uygunluğu Sorunu”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13/1, 2011, 1-22.

Sami, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Şapolyo, Enver Behnan, **Ziya Gökalp İttihadı ve Terakki Meşrutiyet Tarihi**, İstanbul, 1943.

Taştan, Kemal, “Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, 12(2), 2012, 1-99.

Tokluoğlu, Ceylan, “Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 28(84), 2012, 104-143.

Tuncay, Hasan, **Ziya Gökalp**, İstanbul, 1978.

Türkdoğan, Orhan, **Niçin Milletleşme; Milli Kimliğin Yükselişi**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, 2001.

Heyd, Uriel, **Türk Ulusçuluğunun Temelleri**, (Çev. Kadir Günay), Ankara, 2002.

Vakkasoğlu, Ziya, **Tarih Aynasında Ziya Gökalp**, Cihan Yayınları, İstanbul 1984.